

Dr. Ahmet Kemal GÜMÜŞ

TC. Milli Eğitim Bakanlığı
ahmetkemalgumus@gmail.com
ORCID

**SULTAN III. MURAD'IN TÜRKÇE
DÎVÂN'ININ PADİŞAH NÜSHASI
VE MURÂDÎ DÎVÂNI'NA
KATKILAR**

SULTAN 3RD MURAD, THE
PADİSAH COPY OF MURAD'S
TURKISH DİVÂN AND
CONTRIBUTIONS TO *MURÂDÎ'S
DİVÂN*

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 12.08.2023	Received Date: 12.08.2023
Kabul Tarihi: 23.08.2023	Accepted Date: 23.08.2023
Yayımlanma Tarihi: 31.10.2023	Date Published: 31.10.2023

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Gümüş, Ahmet Kemal, "Sultan III. Murad'ın Türkçe Dîvân'ının Padişah Nüshası ve *Murâdî Divânı'na* Katkılar", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 9, Sayı 19, Güz 2023, s. 117-143.

Gümüş, Ahmet Kemal, "Sultan 3rd Murad, the Padişah Copy of Murad's Turkish Divân and Contributions to *Murâdî's Divân*", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 9, Volume 19, Fall 2023, p. 117-143.

10.28981/hikmet.1342020

Dr. Ahmet Kemal GÜMÜŞ

**SULTAN III. MURAD'IN TÜRKÇE DÎVÂN'ININ PADİŞAH NÜSHASI VE MURÂDÎ
DÎVÂNINA KATKILAR**

**SULTAN 3RD MURAD, THE PADİSAH COPY OF MURAD'S TURKISH DİVÂN AND
CONTRIBUTIONS TO MURÂDİ'S DİVÂN**

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin on ikinci padişahı olan Sultan III. Murad'ın Türkçe Dîvân'ı, bilinen sekiz nüshanın karşılaştırılmasıyla doktora tezi olarak hazırlandı ve daha sonra kitaplaştırıldı. TSMK H 2/2107 numarada kayıtlı, Zeyrek Ağa tarafından 996/1588 yılında hazırlanan, içerisindeki şiirlerin tamamının padişaha övgü, niyaz ve dua ifadeleri ile başklandırıldığı, mücevherlerle süslenmiş dış kapağında ise Derviş Ağa'nın Sultan için yazdığı şiirlerin bulunduğu padişah nüshası, Dîvân hazırlanırken değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Elinizdeki çalışmada TSMK'dan temin edilen bu nüsha ayrıntılı bir şekilde incelendi, yayımlanmış Dîvân ile karşılaştırıldı, nüsha farkı olarak değerlendirilen farklı okumalar ortaya konuldu; hatalı yazılan ifadeler düzeltildi, yeni okuma teklifleri sunuldu. Bu teklifler sunulurken beyitlerin anlam bütünlüğü dikkate alındı, nesre çeviriler yapıldı.

Anahtar Kelimeler: III. Murad, Murâdî Dîvânı, Zeyrek Ağa, Padişah Nüshası.

ABSTRACT

Sultan Murad III, the twelfth of the Ottoman Sultans; Murad's Turkish Divan was prepared as a doctoral thesis by comparing eight known copies and later published as a book. The copy of the sultan, registered at the Topkapı Palace Museum Library number H 2/2107, prepared by Zeyrek Ağa in 996/1588, all the poems in it are titled with expressions of praise, supplication and prayer to the sultan, and the outer cover decorated with jewels contains poems written by Derviş Ağa for the Sultan, It was not seen while the divan was being prepared. In the present study, this copy obtained from TSMK was examined in detail, compared with the published Divan, and different readings that were considered as copy differences were revealed; new reading offers are presented. While these proposals were presented, the semantic integrity of the couplets was taken into consideration, and prose translations were made.

Keywords: III. Murad, Murad's Divan, Zeyrek Ağa, Copy Of The Sultan.

Giriş

Murâdî Dîvânı adıyla neşri yapılan Sultan III. Murad'ın Türkçe şiirleri, altısı Türkiye sınırları içerisindeki kütüphanelerden, ikisi de Paris Bibiotheque Nationalde kütüphanesinden temin edilerek sekiz nüshanın karşılaştırılması ile önce doktora tezi olarak hazırlanmış, sonra da kitap halinde neşredilmiştir (Kırkkılıç, 2015, 17). Bu neşir yapılırken görülmeyen çok önemli bir nüsha daha vardır: TSMK H. 2-2017 numarada kayıtlı padişah nüshası. Bu nüsha III. Murad için özel olarak hazırlanmıştır. Nüshanın yazımı, tezhiplenmesi, ciltlenmesi ve kabının mücevherlerle süslenmesi saray içinde tamamlanmış ve nüsha sultana arz edilmiştir. Sarayda, sultana çok yakın kişilerce hazırlanıp III. Murad'a sunulan bu nüsha, padişah nüshası olarak adlandırılmıştır. Neşredilmiş *Dîvân* ile padişah nüshası karşılaştırıldığında ikisi arasındaki bazı nüsha farkları, vezin ve okuma hataları tespit edilmiştir. Hataların düzeltilmesinin ve yeni okuma tekliflerinin *Murâdî Dîvânı*'na katkı sağlayacağı düşüncesi elinizdeki çalışmanın ortaya çıkış sebebidir. Çalışmada III. Murad ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiş, padişah nüshasının ortaya çıkmasındaki rolleri sebebi ile Cüce Zeyrek Ağa ve Derviş Ağa'dan bahsedilmiş ve nüsha tavsif edilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümü tespit edilen nüsha farklılıkları, hatalı okumalar ve vezin problemleri üzerinedir.

On ikinci Osmanlı sultanı olan III. Murad, 5 Cemâziyelevvel 963'te (4 Temmuz 1546) Manisa Bozdağ yaylasında dünyaya geldi. Çeşitli sancak beylikleri vazifesini yerine getirdikten sonra babası II. Selim'in vefatı üzerine 8 Ramazan 982'de (22 Aralık 1574) tahta çıktı ve vefat tarihi olan 6 Cemâziyelevvel 1003'e (17 Ocak 1595) kadar yirmi bir yıl tahtta kaldı (Kütükoğlu, 2020, 171)¹. Osmanlı padişahları arasında Kanûnî Sultan Süleyman'dan [ö. 974/1566] sonra en fazla şiir yazar III. Murad'ın Türkçe *Dîvân* ve Farsça *Dîvânçe* ile *Fütühât-ı Ramazân* adlı eserleri bulunmaktadır. Bunların yanında mürşidi olan Şeyh Şücâ'ya yazdığı mektupları da yaşadığı dönemde *Kitâbü'l-Menâmât* adıyla derlenmiştir (Felek, 2014, 15).

Kitaplara, resimli yazmalara, acayip ve garaib hikayelere, kısacası edebiyat sanatına yoğun bir alaka duyan III. Murad, şehzadeliliğinden itibaren etrafında şâir meclislerini toplamış, onlara farklı dillerden kitap çevirileri ısmarlamış, zamanla büyük bir kütüphane oluşturmuştur. Sultanın kitaba olan bu merakı çevresindeki paşalara ve ağalara da yansımış, bu dönemde telif, tercüme ve şerh edebiyatında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Zeyrek Ağa, saray dışındaki birçok müellifin eserlerini III. Murad'a sunmalarında aracı olmuştur. İç hazinedar başı görevini yürüten Ağa'nın, Sultan'ın bazı telif ve tercüme türündeki eser isteklerini de müelliflere bildirme gibi bir vazifesi vardır (Öztürk, 2022, 229). Bu müelliflerden Zeyrek Ağa'nın hâmilîği altında

¹ Elinizdeki çalışma Sultan III. Murad'ın Türkçe *Dîvânı*'nı hazırlanırken görülmeyen, TSMK H. 2-2107 numarada kayıtlı ve "Padişah nüshası" olarak bilinen çok kıymetli bir eser hakkındadır. Bu sebeple III. Murad'ın hayatına, edebî kişiliğine, diğer eserlerine ve dönemin tarihi hadiselerine kısaca değinilmiştir. Bu konularla alakalı kıymetli bilgiler için şu eserlere bakılabilir: Özgen, 2014; Kırkkılıç, 2015; Kütükoğlu, 2020; Alvan, 2021; Öztürk, 2022.

eser tercüme edenlerden ilki Derviş Ağa'dır. III. Murad'ın emriyle Bennâî'nin Farsça manzum *Sehânâme*'sini *Muradnâme* adıyla tercüme etmiştir (Ak, 1994, 196). Bu ikili arasındaki münasebetin ne kadar ileride olduğu Zeyrek Ağa tarafından hazırlatılan "padişah nüshası"nın kabının üzerine Derviş Ağa'nın şiirlerinin yazılmasından anlaşılmaktadır.

Kendisi de şiirler yazan III. Murad, mahlas olarak *Murâdî*'yi kullanmıştır. Farsça *Dîvânçe*'si ve *Fütühât-ı Ramazân* adlı eserlerinin yanı sıra Türkçe *Dîvân*'ında toplamda 155 Arapça ve Farsça beyit bulunmaktadır. Bu beyitlerinden başka *Dîvân*'ında 329 beyitte özellikle Arapça'dan iktibas veya Arapça-Farsça ibareler bulunmaktadır (Kırkkılıç, 2015, 11). Sade bir üslubu olan sultan, tasavvufi vadideki bazı şiirlerinde anlaşılabilirliği da bir üslup gibi benimseyerek kapalı ifadeler kullanmıştır. Diğer şiirleri nispeten daha basit bir dile sahiptir. Derviş bir padişah olan Sultan Murad'ın şiirlerinin çoğunda tasavvuf düşüncesini görmek mümkündür, dünya hayatına dair söylediklerinde de hep gayret etmenin gereğini hatırlatır: "*ve-en leyse lil-insâni illâ mâ se'â*" (53/Necm 39) âyet-i kerîmesini *Dîvân*'ında on üç yerde tekrar eder: "*Doğrusu insana çalışmasından başka bir şey yoktur*". Fakat ne kadar gayret edilse de dünya hayatı elbet bir gün bitecektir:

kanı cem ü kanı kûbâd toprakların şavurdu bād

işitmedüñ mi n'oldılar dârâyile iskenderi (G. 1545/4; 228b)

Murâdî, *Dîvân*'ında kendisinin anlaşılmadığını, şiirlerinin şerhe muhtaç olduğunu, sıradan insanların onun sözlerindeki derinliğe inemeyeceklerini sık sık tekrar eder. Yaşadığı dönemde kendi şiirlerine ısmarlama şerhler yazdırdığı bilinmektedir² (Öztürk vd. 2020, 854). Sultanın dili bu şiirlerin çoğundan daha güzeldir (Kırkkılıç, 2015, 45).

III. Murad'ın TSMK H. 2/2017 Numarada Kayıtlı Türkçe *Dîvân*'ı

III: Murad'ın yayımlanmış *Dîvân*'ı hazırlanırken değerlendirilen sekiz nüsha arasında olmayan bu nüsha, sultanın iç hazinadarbaşı olan Cüce Zeyrek Ağa tarafından padişah için özel olarak hazırlanmıştır. *Dîvân*'ın kapağındaki tarih 1588'dir. Müstensihle alakalı bir bilgi bulunmamaktadır fakat saray içerisinde yazılmış olması kuvvetle muhtemeldir. İçerisinde 1 Besmele manzumesi, 1313 gazel, 1 muhammes, 23 mesnevi, 35 kıt'a, 32 müfred vardır. Yayımlanmış *Dîvân*'daki şiir sayısı elimizdeki yazmadan daha fazladır (1565 gazel, 1 muhammes, 48 mesnevi, 38 kıt'a, 47 müfred).

Başı:

bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

âyet-i 'unvân-ı kelâm-ı kadîm

² Konu ile alakalı daha detaylı bilgi için şu çalışmalara bakılabilir: Dağlar, 2018, 504-527; Öztürk - Arı, 2020.

Sonu:

ṭā'atüm olmadı saṣṣa lāyık
rüşen eyle bu ḳalbi yâ ḫālīḳ

239 yaprak olan nüshanın her sayfasında 19 satır vardır. Bütün yaprakları tezhiplidir. Arası altın yıldızlı çift cedvellidir. 1b sayfası hariç bütün sayfalarda reddâde kaydı yazılıdır. Beyitler siyah, başlıklar ise beyaz mürekkeple yazılmıştır. Bazı yerlerde, özellikle Arapça beyitlerde harekeli, diğer bütün beyitlerde harekesiz güzel bir nesta'lik yazı ile yazılmıştır. Bütün başlıklar birbirinden farklı desenlerle ve renklerle süslenmiştir.

TSMK H. 2-2107 1b-2a.

Divanın kabı ayrı bir sanat eseridir³. Kapağının üzerine saray şairlerinden Derviş Ağa'nın sultanı öven şiirleri yazılıdır. Kemal Çiğ'in *Türk Kitap Kapakları* adlı eserinde XXXIV. resim olarak incelenen bu kapağın özellikleri ve görseli aşağıdadır:

³ Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi'nden bu eser ve kabı ayrı ayrı temin edilmektedir. Kap için yeniden talep formu istenilmiş ve farklı bir meblağ karşılığı ayrıca gönderilmiştir.

“Sultan III. Murad'ın Şiir Kitabının 1588 Tarihli kabı. Saray başkuyumcusu Mehmed tarafından yapılmıştır. Altından yapılmıştır. Şemse, köşebentler ve paftalar halindeki dış bordürün altın üzerine kabartma kıvrım dal ve çiçeklerle süslü zeminleri yakut, zümrüt ve elmaslarla zenginleştirilmiştir. Orta kısım mavi renk üzerine altın oyma kıvrım dal ve rûmîlerle süslenmiştir. İç bordür, paftalara ayrılmış olup her pafta üzerine bir mısra yazılmış olan bir şiir ihtiva etmektedir. Miklep kısmında cilt kapağındaki tezyinat aynen tekrarlanmış fakat kıymetli taş kullanılmamıştır.” (Çığ, 1971, 60)

(TSMK 2-2107 Mücevherli Ön Kapak)

Yukarıdaki kapağı hazırlayan Serzogerân Mehmed Usta ve eserleri ile ilgili çalışmasında Filiz Çağman bu kabın onun en tanınmış eserlerinden biri olduğunu söyler:

“Mehmed ustanın imzalı eserlerinin en tanınmış, Sultan III. Murad'ın Türkçe şiirlerinden oluşan Dîvân'ı için yaptığı mücevherli, yer yer savatlı altın kaptır. Saray Hazinesi'nde sürekli sergilenen bu zarif kitap kabının kapakları 37.2*22 cm. ölçüsündedir.” (Çağman, 2023, 123)

Çağman, eserin uzun süre Has Oda'da muhafaza edildiğini aktardığı çalışmasında, Kur'ân-ı Kerîm dışında bu denli süslü bir kabın tek örneğinin III. Murad Dîvânı için yapıldığını söylemektedir. Kapla alakalı bütün detayların incelendiği çalışmadan hareketle cildine bu denli özen gösterilen Dîvân'ın büyük bir titizlikle sarayda hazırlandığını, şiirlerin güzel bir hatla yazıldığını, sayfaların cedvellerinin altın yaldızla süslendiğini, bütün başlıkların ince kalem işçiliği ile desen desen işlendiğini ve nihayetinde eserin III. Murad'ın şahsına arz edildiğini söyleyebiliriz.

Muhtelif çalışmalarda kitaba merakı, kütüphanesine olan düşkünlüğü ayrıntılı olarak incelenen Sultan III. Murad'ın⁴ kendi *Dîvân*'ını da kıymetli bir kap içinde sultana sunmaya karar veren Zeyrek Ağa, kapaktaki şiirden de anlaşılacağı üzere, eserin bütün aşamalarına nezaret etmiştir. Bu hizmeti karşılığında kendisine bir kaftan, mücevherlerle eserin kabının süslemesini yapan serzergerân-kuyumcu başı Mehmed ustaya da elli filori verilmiştir (Öztürk, 2023, 131).

Kapak üzerinde yer alan şiirde, saray şairlerinden Derviş Ağa III. Murad'ın şiirlerini övmüş, eserin hazırlanmasında öncülük eden Zeyrek Ağa'dan bahsetmiş ve kendisine de dua istemiştir. Sultan, anlamlarının derinliği sebebiyle şiirlerinin herkes tarafından anlaşılmayacağını, sözlerinin şerh edilmesi gerektiğini *Dîvân*'ında sıçka dile getirmiştir. Derviş Ağa, şiirinde buna da değinmiştir:

(Ön kapak)

zihî nazm-ı zîbâ-yı rengîn-nizâm

kelâmü'l-mülûk mülûku'l-keâm

[= *Ne güzel, hoşça dizilmiş süslü şiirler; sultanların kelâmı, kelimelerin sultânı(dır)!]*

nedür bârek'allâh bu lü'lü-i ter

ki silk-i beyân içre buldı nizâm

[= *Mâşallah, söz dizisi içerisinde sıralanan bu taze inci nedir?]*

bular dürr-i hâşş-ı girân-mâyedür

harîdârı olsa n'ola hâş ü 'âm

[= *Bunlar, kıymeti yüksek, hâlis incilerdir; seçkin ve sıradan herkes onun müşterisi olsa şaşılmaz.*]

bu sözler mey-i câm-ı vahdet-durur

ki kalbe vèrür şevk ü zevk müdâm

[= *Bu sözler, kalbe daima neşe ve zevk veren vahdet kadehinin şarabıdır.*]

bu güftâr-ı şîrîn-beyânuñ meger

duya lezzetini havâş-ı 'izâm

[= *Bu tatlı sanatlı sözlerin lezzetini bilhassa uluların seçkinleri işitsinler.*]

hağâyıklâ birdür bu güftâr-ı nağz

ne fehm êtsün andan 'avâm-ı enâm

⁴ Öztürk, 2022, 105.

[= Bu hoş sözler gerçeğin ta kendisidir, halkın sıradan kimseleri ondan ne anlarlar?]

bunun derkine kıadir olmaz hıred

tekellüfle kılsa hezâr ihtimâm

[= Akıl, bin zahmetle çabalasa da bunun idrakine kadir olamaz,]

bu hep feyz-ı maḥz-ı ilâhî-durur

bu 'ışık-ıla ḥâşıl olur bi't-tamâm

[= Bu (sözler) hep Allah'ın halis feyzidir; bu, tamamen aşk ile ortaya çıkar.]

(Arka kapak)

bu esrâr-ı maḥfîyi iz'ân eden

olur ḥâşılı vâlih ü müstehâm

[= Velhâsıl bu gizli sırrı anlayan, hayretler içinde şaşırıp kalır.]

bu güftâr-ı ḥâlet-nümâda her ân

bulu(r) nükte ḥâl ehli ḥaseb-i merâm

[= Hâl ehli, halleri gösteren bu sözlerde niyetinin asaletince ince manalar bulur.]

ne devlet-durur ki bu bir zât-ı hoş

mişâl-i şehinşâh-ı 'âlî-maḥâm

[= Bu ne büyük rütbedir ki bir latif zât, makamı yüksek padişahlar padişahı misali...]

ola mülk-i ma'nî vü zâhirde şâh

bula her kişi andan ümmîd ü kâm

[= Görünen âlemin ve hakikat mülkünün sultanı olsun, her kişi ümit ve arzularını ondan bulsun.]

cihân-bân vâlâ-güher şeh murâd

ḥudâvendigâr-ı felek-iḥtişâm

[= Cihânı koruyan, yüce mücevher Şâh Murâd; gökler kadar ihtişamlı hükümdar!]

ḥudâyâ sa'âdet serîrinde kııl

vücûd-ı şerîfin anuñ ber-devâm

[= Yâ Rabbi, onun şerefli bedenini daima saadet tahtında kııl.]

du'âsını **dervîşüñ** eyle kabûl

bi-**hâkķ-ı** muḥammed 'aleyhi's-selâm

[= *Hz Muhammed aleyhisselâmın hürmetine Dervîş'in duasını kabul eyle.*]

bâ'îs-i cem' u taḥrîr ü teclîd zeyrek ağa

'amel-i usta muḥammed ser-zergerân sene 996/1588

[= *(Bu eserin) derlenip, yazılıp ciltlenmesinde Zeyrek Ağa (öncülük etmiştir). (Kap ise) Serzergerân Mehmed/Muhammed ustanın işidir. Sene 1588.]*

Bütün şiirlerin başında (müfredler dahil) sultana övgü cümleleri ya da dua mahiyetinde başlıklar vardır. Başlıklar, bazen yalnızca Sultan'ın ömrünün uzun olması, kederlerinin def edilmesi, kendisinin muzaffer olması, faziletinin çok olması, adaletinin devam etmesi gibi kısa dua cümleleri iken bazıları da şiirin mahiyeti hakkında bilgi verir niteliktedir. Sultan'ın şiirlerini manevi bir feyizle yazdığı düşüncesi, bazı başlıklarda dile getirilmiştir. Bu başlıkların her biri ayrı bir şekilde süslenmiştir. 147b ve 148a sayfalarının başlıkları ve süslemeleri örnek olarak aşağıda verildi:

(TSMK H. 2-2107 Poz: 154)

velehu medde'llāhu zıllēhū (Bu da onundur. Allah onun gölgesini uzatsın)

velehū ḳaddese'llāhu sırrahū (Bu da onundur. Allah onun sırrını aziz ve mübârek etsin)

velehū 'azzel'llāhu naşrahū (Bu da onundur. Allah'ın ona yardımı bol olsun)

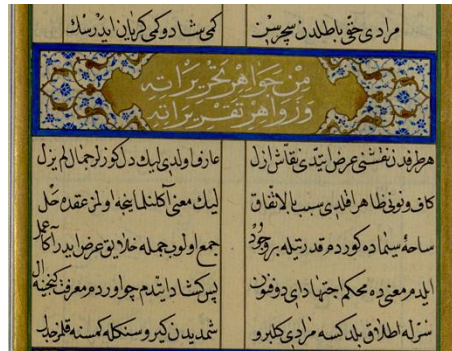
velehū menne'llāhu te'ālā bi-tūli beḳā'ihī (Bu da onundur. Allah onu bekâsının uzunluğu ile lütuflandırsın)

velehū dāmet selāmetühū (Bu da onundur. Onun selâmeti devam etsin)

velehū dāmet se'âdetühū (Bu da onundur. Onun mutluluğu devam etsin)

velehū beseṭa'llāhu 'adlehū (Bu da onundur. Allah onun adaletini yaysın)

Bu başlıklar, kafiye harfinin değiştiği şiirlerde farklı bir üslupta, iki satır uzunluğundadır. 85b ve 105b sayfasındaki şın ve lam harfi ile başlayan gazellerdeki başlıklar örnek olarak aşağıda verildi:

(TSMK H. 2-2107 Poz: 87-111 detay)

mine'l-ilhâmâti'r-rabbâniyyeti ve'l-vâridâti's-sübḫâniyyeti (Rabbânî ilhamlar ve sübhânî feyizlerden)

min cevâhiri taḥrîrâtihî ve zevâhiri taḥrîrâtihî (Onun yazım cevherleri ve sözlü ifadelerinin parıltılarından)

Nüşanın 70b sayfasından sonra kopan yedi yaprak, 121a sayfasından itibaren cilde dahil edilmiştir. Eserin her sayfasında reddâde bulunduğundan hiç bir yaprağın kaybolmadığı, yalnızca ciltlenirken yedi yaprağın yer değiştirdiği tespit edilmiştir.

Yazmadaki gazellerin kafiye harflerine göre dağılımları şu şekildedir:

elif: 110; be: 38, te: 43, şe: 1, cim: 9, ḥa: 9, ḥı: 4, dal: 28, zel: 1, ra: 256, ze: 63, sin: 5, şın: 23, şad: 6, ḍad: 3, tı: 2, zı: 2, ‘ayn: 4, ğayn: 8, fe: 3, kaf: 35, kef: 37, lam: 91, mim: 108, nun: 80, vav: 24, he: 208, lām elif: 6, ye: 106. Toplam 1313 gazel.

Makale Hazırlanırken Takip Edilen Yöntem

Elinizdeki çalışma III. Murad'ın Türkçe *Dîvân* nüshalarından bir tanesinin tanıtılması ve değerlendirilmesinden ibarettir. Padişah nüshası olarak adlandırılan bu yazma, Sultan'a arz edilen kıymetli bir nüshadır. Fakat içerisindeki şiirler *Murâdî Dîvânı*'nın diğer nüshalarından çok da farklı değildir. Sultan'a sunulduğu düşünülürse neredeyse hatasız bir biçimde yazıldığından, Ahmet Kırkkılıç'ın yayımladığı *Dîvân*'a yeni okuma teklifleri bakımından katkı sağlayacaktır. Yayımlanmış *Dîvân*'da olmayan yeni bir şiir yoktur, farklı gazelerde üç yeni beyit ve beş mısra ortaya çıkmıştır. Bütün bunlarla birlikte çok sayıda nüsha farkı ve yeni okuma teklifleri sunulmuştur. Çalışma, yaklaşık 1500 parça şiirden mürekkep bir *Dîvân*'ın hatalarını bulma gayesi ile hazırlanmamıştır. Asıl gaye, bu büyük çalışmaya yeni bir nüsha eklemek ve farklı okuma teklifleri sunmaktan ibarettir. Bu sebeple çalışmanın bir sonraki bölümünün başlığı "TSMK H. 2-2017 Numarada Kayıtlı Padişah Nüshası Rehberliğinde *Murâdî Dîvânı*'na Katkılar *Murâdî Dîvânı*'na Katkılar" olarak yazıldı.

Şiirin anlamına bakıldığında yazmadaki tercihin doğru olduğu bazı beyitlerde, bu versiyon yayımlanmış *Dîvân*'da dipnotta nüsha farkı olarak gösterilmişse çalışmaya dahil edilmedi. Yine transkript hataları, klavyede yan yana olan bazı harflerin yanlış yazılması, ḥ harfi ile yazılması gereken birçok kelimenin, muhtemelen matbaa ya da kullanılan programlarla alakalı, ḳ sesi ile yazılması gibi sıradan bir okurun anında farkedip zihninde düzeltebileceği küçük hatalar nüsha farkı olarak değerlendirilmedi ve bu çalışmaya alınmadı.

Yazma, TSMK tarafından her bir yaprağı ayrı birer poz halinde gönderildi. Çalışmada gösterilen varak numaraları, sayfalara sonradan eklendiği anlaşılan sıralamaya göre verilmiş olup nüsha farkları bu tertibe göre gösterilmiştir.

Çalışmada yayımlanmış *Dîvân* ile TSMK H. 2-2107 numarada kayıtlı nüsha arasındaki farklılıklar gösterilirken beytin önce *Dîvân*'daki hali yazıldı, arkasından da nüshadaki farklılık belirtildi [(tahammül edememek anlamındaki döymeye ifadesinin yerine doymaya yazılması gibi: ger mihiri ṭâlîf

olsa cihân **doymaya/döymeye** aña (G. 2/4; 2a)]. Yeni okuma teklifleri yapılan yerlerde beyitler nesre çevrilerek bu farklı okumanın sebebi bir temele oturtulmaya çalışıldı [... *eğer güneşi (tamamen) doğsa dünya ona dayanamaz.*]. Nesre çevirinin gerekmediği yerlerde ise kısaca anlam üzerinde duruldu. 14 şiirin ise vezninin yanlış olduğu görüldü, doğru şekilleri gösterildi.

TSMK H. 2-2017 Numarada Kayıtlı Padişah Nüshası Rehberliğinde Murâdî Dîvânı'na Katkılar

Çalışmanın bu bölümü maddeler halinde yazıldı. Her maddede yayımlanmış *Dîvân* ile yukarıda tanıtılan yazma arasındaki nüsha farkları ya da yeni okuma ve vezin teklifleri değerlendirildi. Beyitlerin yanına *Dîvân*'da yer aldıkları gazel/mesnevi/müfred ve beyit numaraları yazıldı. Hemen arkasından da o beytin yazmada hangi sayfada olduğu gösterildi.

1. bir zerresinden oldı münevver bu şeş cihât

ger mihri tâlî' olsa cihân **doymaya/döymeye** aña (G. 2/4; 2a)

Beyti nesre çevirdiğimizde, **doymaya** ifadesinin **tahammül edememek, dayanamamak** anlamında **döymek** olarak değiştirilmesi gerektiği görülecektir:

[= (Onun güneşinin) bir zerresinden bu altı yön nurlandı, eğer güneşi (tamamen) doğsa dünya ona **dayanamaz.**]

2. her kim ki şi'r diye murâduñ kelâmına

iki cihânda la'netin êtsün aña **hak/hudâ** (G. 5/5; 3b)

Gazelin diğer beyitlerinin sonları şu şekildedir: **beķâ, nümâ, kibriyâ, yeşâ, aña**. Buna göre son beyit **hak** ile değil **hudâ** ile bitmelidir, yazmada da bu şekildedir. Kafiye ve vezin bu kelimenin doğruluğuna delildir.

3. bu murâdı/murâduñ nüş edenler cür'asından kaçresin

yatdılar sermest olup bî-hüş tâ rüz-ı cezâ (G. 15/5; 4a)

Beyti nesre çevirdiğimizde, anlamın oturması için mahlasın **murâdî** şeklinde değil de **murâduñ** olarak yazılması gerektiği görülecektir. Zira içilen, Murâd'ın kadehindeki yudumdur:

[= Bu Murâd'ın kadehinin son yudumundan bir damla içenler, tâ kıyamet gününe kadar kendilerinden geçmiş bir şekilde sarhoş olup yattılar.]

4. ne revâdur kılasın sen beni gayra muhtâc

hâşa lillâh kılasın **kul iken êtdüñ sultân/baña bu kârı maħzâ** (G. 40/4; 8a)

Gazelin diğer beyitleri **cânâ, beyzâ, inṭâ, ihyâ, sultânâ** kelimeleri ile biterken, bu beyit **sultân** kelimesi ile bitmektedir. Anlamına baktığımızda da yazmadaki tercihin daha doğru olduğu görülmektedir. Yayımlanmış *Dîvân*'ın

son beytinin ilk mısrası, muhtemelen sehven bu beytin ikinci mısrası olarak tekrar etmiş olmalıdır. Gazelin makta beytinin ilk mısrası şu şekildedir:

bu murâdî kuluñı **kul iken êtdüñ sultân** (G. 40/5)

5. her kaçan kim edesin luğ-ı **himâyet erüñi/himâyetlerüñi**

beyne beyni görünür manzaradan nâzıra cā (G. 44/2; 8a)

Muhtemelen harf hatası fakat bu halde kaldığında beyte anlam vermek mümkün olmuyor, **hidâyet erüñi** ifadesinin **hidâyetlerüñi** şeklinde değiştirilmesi gerekmektedir.

Aynı gazelin son beytinde de bir harf eksik yazılmıştır. Anlam bozulduğundan dolayı düzeltilmesinde fayda vardır:

ey murâdî neye beñzer kişi kim 'ışka düşe

añ/añla kim âteşe bir penbe düşüpdür meşelâ (G. 44/5; 8a)

[= Ey Murâdî, aşka düşen kişinin neye benzediğini **anla**, bir pamuğun ateşe düşmesi gibidir.]

6. semend-i **hüsnümi/hüsnüñi** sürdükde meydân-ı zarâfetde

n'olaydı pâyüña yüzüm süreydüm ben rikâb-âsâ (G. 52/6; 9b)

Beytin anlamına baktığımızda **benim güzellik atımın** değil de **senin güzellik atımın** ifadesinin daha doğru olduğu görülmektedir:

[= **Güzelliğinin atını zerafet meydanında sürdüğünde, üzengi misali yüzümü ayaklarına sürseydim ne olurdu?**]

7. kamu dillerde nâmuñ vird olup her dem seni güyâ

eger sen kılmasañ olmaz idi hergiz **harfi/hafî** peydâ (G. 55/1; 10a)

Gazelin vezni **mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün**'dür. İkinci mısraya bakıldığında düzeltilen kısımdaki kelimenin ilk hecesi açık olmalıdır. Bunun yanında anlam olarak da gizlinin aşikar olması manasının verilebilmesi için, kelimenin **harfi** değil de **hafî** olması gerekir.

Aynı gazelin ikinci beytinde de bu durum söz konusu. **harfi** kılduñ ... ifadesinin de **hafî** kılduñ ... şeklinde değişmesi gerekir.

8. vücudum gülşeninde **murğ**-ı cānumdan şadâ peydâ

mu'ayyendür mübeyyendür derūnumdan nidâ peydâ (G. 56/1; 10a)

Yayımlanmış Dîvân'da **murğ** ifadesi yok, vezin ve anlama bakıldığında mısradaki kelime eksikliği aşikar (**mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün**):

[= **Vücudumun gül bahçesinde can kuşumdan feryat peydâ (olmakta), yüreğimden çıkan ses besbellidir, apaçiktir.**]

9. ilâhumdur baña *'alim vedūdumdur/ma'būd u dūdumdur* muhibbüm pes

ḥabībümdür baña maḥbūb başırümdür beni bīnā (G. 63/2; 11b)

Yayımlanmış *Dîvân*'da ikinci ifade nüsha farkı olarak görülmüyor, bu anlamda çalışmaya alındı.

10. temevvüc eylese deryâ ne ṭakat gösterür cānâ

çü *doymaz/döymez* mevcine anuñ ne ḥod *tağa/tağ u* ne ḥod sahrâ (G. 69/1; 12b)

Beytin anlamına bakıldığında doğru ifadenin *doymak* değil de *dayanamamak*, *tahammül edememek* manasında *döymek* olduğu görülecektir. Yine ikinci mısradaki *tağâ* yazımı değil *tağ u* ifadesi daha doğrudur.

[= *Ey can, deniz dalgalansa nasıl takat gösterirsin, çünkü onun dalgasına ne dağın kendisi ne de çöller tahammül edebilir.*]

11. *ḳamu* 'âlem faḳîr ü sen ḡanîsin

senüñ ḥükmündedür mecmû'-ı eşyâ (G. 74/2; 12b)

Gazelin vezni yanlış yazılmıştır. Yukardaki beyte bakıldığında veznin *mef'ülü mefâ'ilün fe'ülün* değil de *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* olduğu görülecektir. Gazelin tamamında beyitlerin ilk kelimesi *ḳamu*'dur. Yayımlanmış *Dîvân*'da bu ifade yalnızca ilk beyitte yazılmış, diğer beyitlerde yazılmamıştır. Bu sebeple hem vezin bozulmakta hem de beyitlere anlam verilememektedir. Gazelin 3., 4. ve 5. beyitlerinin yalnızca ilk mısralarının düzeltilmiş hali şu şekildedir:

ḳamu 'âlem senüñ ḳapuñda ḳuldur

ḳamu 'âlem senüñ cūduñla mevcūd

ḳamu 'âlemden étmişdür ferâḡat

12. pes dēdi aña "ḳāf" daḡı "kur'ânun mecīdüñ"

"*ve'n-necm*"den/"*ve'n-necm-i hevādan*" dēdiler âyet-i kübrâ (G. 75/2; 14a)

Gazelin vezni *mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün*'dür. İkinci mısradaki *hevādan* ifadesi eksik, iktibas yapılan âyet-i kerîmede de *hevâ* ifadesi geçmektedir (ve'n-necmi izâ hevâ: 53/Necm 1).

13. revnak vèrelî devr ile devrâna érerler

ḥāmūş *olup/oluben* soñra vèrür derdi dile dâ (G. 84/3; 14b)

Gazelin vezni *mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün*'dür. *olup* ifadesi yerine yazmadaki *oluben*'i tercih etmek vezne daha uygun.

14. “elâ kıum *fe-enzur*”/“elâ *éy* kıum *fe-enzir*” ma’nîsin fehmi eyleyen ‘ârif

“fe-kebbir”den “fe-ıahhir”den dem urursañ gelür ħâlâ (G. 188/3; 28b)

Gazelin vezni *mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün*’dür. İlk mısradaki *éy* lafzının eklenmesi vezindeki hatayı düzeltiyor. Aynı zamanda iktibas yapılan âyet-i kerîme Müddessir sûresinininden: (yâ eyyühe’l-müddeşsir. kıum fe-enzir: 74/Müddessir 1-2). Buradan da görüleceği üzere nida edatı beyitte mutlaka olmalıdır, hem anlam hem de vezin daha doğru olmaktadır. Yine *fe-enzir* ifadesi Kur’ân-ı Kerîm’de z ve ötre ile değil zel ve esre ile yazılmıştır, elimizdeki yazmada da bu şeklidir.

15. ħuzûr ister iseñ ‘azm-i kênâr ét

bırak dünyâyı terk-i kâr u bâr ét (G. 204/1; 31a)

Matlalı gazelin vezni yanlış yazılmış, *mef’ülü mefâ’ilün fe’ülün* değil *mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün* olmalıdır.

Aynı gazelin ikinci beytinde de *hazine* anlamındaki *genc* ifadesi *köşe* anlamındaki *künc* ile değiştirilmelidir. Beyit nesre çevrildiğinde bu şekilde yazılmasının gerektiği görülecektir:

kıo keşret milkini vahdet gözetgil

varup bir *genc-i/künc-i* ‘uzletde kıarâr ét (G. 204/2; 31a)

[= Çokluk âlemini bırak, yalnızlığı ara; gidip bir uzlet köşesinde kal.]

16. muıaddimâtı bilürseñ muıaddimât ile gör

eger muıit iseñ ol *ebr-i ħuşke/ebr ħuşke* yağmur şaç (G. 224/3; 34a)

Beytin doğru bir şekilde anlam kazanması için “ol *ebr-i ħuşke yağmur şaç*; o kuru buluta yağmur şaç” ifadesinin “ol *ebr ħuşke yağmur şaç*; bulut ol, kuruya yağmur şaç” şeklinde değiştirilmesi gerekmektedir.

17. éy murâdî *bend/merd* iseñ merdâne depret kendüñi

‘azm-ı meydân eyleye çün merd-i merdân insilâh (G. 238/5; 36b)

Murâdî’nin tekrar sanatını çok sevdiği, belli başlı kelimeleri, özellikle kendi adını ve mahlasını bu anlamda sıkça tekrar ettiği görülmektedir (Dağlar, 2018). Bu beyitte de *merd* ifadesini göre dört defa tekrar eder. Beytin anlamına bakıldığında da Murâdî’nin kendisine “*bend: bağ isen kendini mertçe hareket ettir*” değil de “*merd: mert isen kendini mertçe hareket ettir*” diye seslenmesi daha münasıptır.

18. yazup defterde kilik-i kıudret ile ħatı çün kim ad

dédi “nün” ile “şād” “yā-sîn” “ħā-mīm” “elif-lām-mīm” (G. 264/1; 40a)

Beytin veznine (*mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün*) ve kafiyesine baktığımızda ikinci mısranın yazmadaki halinin daha doğru olduğu görülecektir:

yazup defterde kilik-i kudret ile hıtt çün kim ad
dedi "nün" ile "elif-lâm-mîm" "hâ-mîm" "yâ-sîn" "şâd"

çü emr oldu dênildi katılup 'ayn ile sîn izhâr

tevekkuf eyleyüp "el-*hamd*"/"el-*hamdü*" *dédi* yürüdi çün bād (G. 264/4; 40a)

Beytin vezninin ve anlamının oturması için *hamd* kelimesini ötreyle okumak ve *dédi* ifadesini eklemek gerekmektedir.

19. şebât-ı 'arîfân ey dil *nazar bir/nazar-ber* rüy-ı dilberdür

bunı fehm eyleyen her şâhib-i 'irfâna reh-berdür (G. 288/1; 43b)

Beytin anlamına baktığımızda *nazar-ber*: *nazarı alıp götür* şeklindeki kullanımın daha olduğu görülmektedir. Yazmada da *ber* şeklinde harekelenmiştir.

20. iki yüzden durur karşı iki yüzlü bir âyîne

ki serrâyile zarrâda o *sevdâyile/sevâd ile* beyzâdur (G. 297/2; 45a)

Beytin geneline bakıldığında zıtlıklar üzerine kurulu olduğu ve iki taraflı ayna ifadesi görülecektir. Bu sebeple *serrâ*: *refah/zarrâ*: *sıkıntı*; *sevâd*: *siyah/beyzâ*: *beyaz* ifadeleri daha doğrudur. Yazmada da açık bir şekilde *sevâd* ifadesi harekelenerek yazılmış.

21. aňlar iseň 'âlimü'd-dehr olduň ey şürîde hâl

bu murâduň mantığından *görenler/gör neler* peydâ olur (G. 329/5; 49b)

Beytin anlamına bakıldığında "Murâd'ın sözlerinden *nelerin çıkacağını gör*" ifadesi, *görenler* ifadesinden daha doğrudur.

22. nür-ı 'aksidür vèren revnağ cihânuň vechine

lem'asınıň *lem'asıdur/bendesidür* âfitâb altındadır (G. 344/2; 52a)

İkinci mısraya bakıldığında aynı ifadenin muhtemelen sehven tekrar yazıldığı görülecektir. Yazmada *bendesidür* şeklinde yazılıdır, beytin anlamına daha uygundur.

23. "ve'n-necm"den/"lâ vü len"den geçmeyince hâle vâkıf olımaz

münkirüň 'aynına gelmez naşş-ı bürhân eglenür (G. 352/6; 53b)

Murâdî, *Dîvân*'ının birçok yerinde "*lâ vü len'den geçmek*" ifadesini kullanır (2/Bakara: 24). Burada da anlam gereği bu âyet-i kerîmeye iktibas yapmak daha uygundur, yazmada da bu şekilde geçmektedir.

24. ol bihâruñ kaçresi her biri bir merd-i güzîn

öldiler çağırıldılar cümle "*beli*"/"*ene'l-hakk*" âşikâr (G. 357/3; 54a)

Gazelin vezni *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*'dür. Yazmadaki hali vezne ve anlama daha uygundur.

25. 'arşa-i 'ışkı töländüm cây-ı maşşüd isteyüp

sırr ile şimdi anı tıyudum ki râz *hâlinedür/ehlindedür* (G. 402/2; 61a)

Gazelin redifi *ehlindedür*. Diğer beyitler *nâz ehlindedür*, *niyâz ehlindedür* şeklinde biterken bu beyit sehven râz *hâlinedür* ile yazılmış, doğrusu râz *ehlindedür* şeklindedir.

26. ferd oldı maḥabbetde bedel *bulmadı* çün kim

pes kendüye 'âşık edinür 'âlemi şad-bâr (G. 454/2; 69a)

Gazelin vezni *mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün*'dür. Buna göre ilk mısradaki *bulmadı* ifadesinin eklenmesi hem beytin veznini düzeltmekte hem de anlamı sağlam bir temele oturtmaktadır.

27. eylegil dâ'imâ 'ibâdet-i ḥaḳ

zülümât olmaya yêrün *ola* nür (G. 533/2; 72b)

Gazelin vezni *fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün*'dür. Buna göre ikinci mısraya *ola* ifadesinin eklenmesi vezin ve mana için gereklidir.

28. saḳa dil *verine/véren* ten ü cānı n'ider

dostum bir özge cānānı n'ider (G. 540/1; 73b)

Gazelin vezni *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*'dür. İlk mısradaki veznin ve anlamın oturması için ifadeyi düzeltmek gerekir. "*Sana gönül veren bedeni ve canı ne yapısın?*"

29. sensüzün cāna beni bir laḫza bu cān *egemez/eglemez*

cennete varsam eger ḫür ile ḡilmān *egemez/eglemez* (G. 552/1; 75b)

Gazel *eglemez* redifli, sehven *egemez* şeklinde yazılmış olmalı. "*Âşığı sevgili olmadan can eğlemez, cennete varsa huri ve ḡilman eğlemez*" anlamında redifler düzeltilmeli.

30. yâ rab inşâf vèr ol aḫmed-i muḫtâr ḫaḳḳı

nice bir aḡlada *biz o karşı/bizi o kaşı* tuḡrāmuz (G.581/5; 80b)

“*O tuğra kaşlımız bizi daha ne zamana kadar ağlatacak?*” anlamındaki beytin doğru yazımı yukarıda gösterildiği şekilde olmalıdır.

31. hâr bakma şâhlar vardur ki taht-ı kubbeye

kimi atlas püşlardur kimisi dağı **halâş/pelâş** (G. 613/3; 85a)

İpekten dokunan **atlas** kumaşının karşısında onun zıddı olarak kaba yünden dokunan eski bir kumaş olan **pelâş**'in gelmesi daha uygundur. Yazmada da bu şekildedir.

32. merkez-i şıdk u şafâdan sen güzër kılma şakın

hamdü lillâh hamdü lillâh hoş kemâlüh vârimiş (G. 627; 87a)

Yayımlanmış *Dîvân*'daki 627. gazel dört beyitten oluşuyor. Aynı gazel elimizdeki yazmada beş beyit, yukarıdaki beyit nüsha farkı olarak çalışmamıza eklendi.

33. âlemüh vahş-ı tuyûrın/vahş u tuyûrın şayd eder şubh ile şâm

kimsenüh girmez eline kendüsi vahş ibn-i vahş (G. 629/3; 87b)

Beytin anlamına bakıldığında **kuşların vahşilerini** değil de **vahşi hayvanlar ve kuşları gece gündüz avlama** ifadesi daha uygundur. Yazmada da vav harfi açıkça okunmaktadır.

34. urve-i vüşkâyı bildüm gâyet-i memât/mermâ imiş

cân ile cânânı sevmek maşşad-ı aqşâ imiş (G. 632/1; 88a)

Beytin redif ve kafiyesi **â imiş** şeklindedir. Matla beytinin ilk mısrası bundan dolayı düzeltilmelidir. Beytin bütününe bakıldığında da **ölüm** anlamı yerine **gaye** anlamı daha uygundur.

35. çü arş-ı kalbe urûc eyle olasın hâl-daş/şer'-i kalb edesin arş olursın aña buni

gel arş-ı kalbe urûc eyle olasın hâl-daş (G. 635/3; 88b)

Beytin ilk mısrası sehven ikinci mısranın bir kelime farklı haliyle tekrarı olarak yazılmış, yazmadan alınan doğru şekli yukarıdadır.

36. tamunuñ âteşini nâr-ı duzağ etdi yine

şamusı birde qarâr etdi lik **râti/sâbi**' imiş (G. 637/3; 88b)

Beyitte cehennem ve onun ateşinden bahsedilmektedir. İkinci mısrada da “tamamı bir yerde durdu ama (aslında) **yedi** imiş” anlamı, beyte ve cehennemin yedi katman olduğu inancına daha uygundur.

37. dedî evvel ehad allâh şameddür “lem yelid” ciddâ

lem yelid/lem yüled dedî andan anı tenzîh eder ihlâş (G. 648/2; 90a)

Gazelin ikinci ve üçüncü beytinde İhlas Sûresi'nin tamamına iktibas vardır. Üçüncü beytin ilk mısrası “**ve-lem yekün lehü küfüven ehad**” buyurdu

ardınca'dır. Bu anlamda yukardaki beytin ikinci mısrası da **lem yüled** ifadesi ile başlamalıdır.

38. bir 'ışka hevâ-dâram kim hadd ile gâyet yok

bir derde giriftâram **derde/derdâ** ki nihâyet yok (G. 706/1; 98b)

Beytin veznine bakıldığında **derdâ** şeklinde ikinci hecenin kapalı olması gerekmektedir. Bunun yanında beytin bütününe bakıldığında "öyle bir derde düştüm, **eyvahlar olsun** ki nihayeti yok" anlamı daha uygundur.

39. eger ketm-i 'ademden gelmesem ben

iki âlemde olmaz idi revnağ (G. 709; 99a)

Yayımlanmış *Dîvân*'daki 709. gazel beş beyitten oluşuyor. Aynı gazel elimizdeki yazmada altı beyit, yukarıdaki beyit nüsha farkı olarak çalışmamıza eklendi.

40. rüyumu tatarven ol cenâba

oldı çü gâzabdan esbak esbak/rahmet çü gâzabdan oldı esbak (G. 710/2; 99a)

[= Yüzümü o hazrete çeviririm, **zira rahmet gazaptan öne geçti.**]

Beytin anlamına bakıldığında yazmadaki ifadenin daha doğru olduğu görülecektir.

41. 'ışkı âsân şanma éy dil 'âşıka bürhân gerek

ibtidâ 'ışka kâdem başduğda **tâk-ı/terk-i** cân gerek (G. 727/1; 101b)

İkinci mısranın anlamına bakıldığında "*Aşka ayak bastığında ilk olarak canı **terk etmek gerek***" ifadesi, Klasik Türk şiirinin genel yapısına daha uygundur. Bu sebeple kelime yazmada olduğu gibi **terk** şeklinde yazılmalıdır.

42. çün ezelden bu dili 'ışk ile **bir var gerek/şeydâ kılduñ**

hem-zebân olmamuza 'ışk ile bir var gerek (G. 743/3; 103b)

Birinci mısradaki **'ışk ile** ifadesinden sonra muhtemelen sehven ikinci mısranın sonu tekrar edilmiş, düzeltilmiş hali manaya da daha uygundur.

43. çün tıynetüm ilâhî 'ışkuñla oldı taħmîr

ķarnında **anenüñ/ānemüñ** ben bilmiş idüm bu hâlüñ (G. 748/2; 104b)

Harf hatası olarak değerlendirmek mümkün fakat anlamın düzelebilmesi için yazmadaki doğru kullanım yukarıda gösterildi: "**Annemin karnında ben bu halini anlamıştım.**"

44. kâldur niķābuñ dil-berâ görsüñ yüzüñ 'âşıklararuñ

savķ/sıdk ile yoluñda senüñ serler vèren şâdıķlaruñ (G. 750/1; 104b)

Beytin anlamı düşünüldüğünde “*sıdk ile can veren sâdıkların sevgilinin yüzünü görmesini*” istemek ifadesi, *ışıkla can verme* ifadesine nazaran daha doğru olacaktır.

45. sen baña *umr/yâr* olalı ben geçmişem her yârden

cümleten baña ‘adû olmuş durur mâl ü ‘ayâl (G. 757/1; 105b)

“*Sen bana yâr olduğundan beri ben bütün sevgililerden/dostlardan vazgeçmişim*” şeklinde nesre çevirebileceğimiz birinci mısra, *umr* kelimesinin yerine *yâr* yazmak daha doğru olacaktır.

46. hâk-dân-ı ‘âlemi ço *veche/evce* pervâz eyle var

ol fenâ süflîyi n’eylersin berü a’lâya gel (G. 765/2; 107a)

“*O alçak dünyayı bırak, en yükseğe kanat çırp*” ifadesi, ikinci mısra ile de anlam olarak daha uyumludur. *Yüz, tarz* ya da *sebebe* doğru kanat çıрма, beytin anlamına uymamaktadır.

47. zâ’ir-i küy-ı hâbîb oldı *diler* kurbîyyet

cezbe-i ‘ışk-ı cemîl-i müte’âl istedi dil (G. 800/2; 112a)

Gazelin vezni *fe’îlâtün fe’îlâtün fe’îlâtün fe’îlün*’dür. İlk mısra da bolt ve italik olarak yazılan *diler* ifadesi, yayımlanmış *Dîvân*’da bulumamakta, elimizdeki yazmada açıkça okunmaktadır. Vezin ve anlamın daha doğru olması için eklenmelidir.

48. rıfķ-ı *maķâm idine söyle ki eşdaķ nedür/göñülde murâd tesliye-i rûhdur*

ķalbini yumşadana söyle ki erfaķ nedür (G. 497/3; 125a)

Birinci mısra yazılırken muhtemelen sehven, ikinci beytin ikinci mısrası ilk kelimededen sonra tekrar edilmiş, beytin doğru hali yazmadan düzeltili.

49. şâbit olduķda kelâm êtdi *şebâtum gözlerüm/şebât ile hayât*

ben hayât ile şebâtumda şebâtum gözlerüm (G. 889/3; 133b)

Birinci mısra yazılırken muhtemelen sehven, beytin ikinci mısrasının sonu aynen tekrar edilmiş, beytin doğru hali yazmadan düzeltili.

50. mâ’il-i ‘ışķ olalıdan vèrmedüm ğayrıya râh

ğayba ğayb u *ayna* ‘ayn oldı benüm ‘ayniyyetüm (G. 891/2; 134a)

Gazelin vezni *fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlün*’dür. İkinci mısra da bolt ve italik olarak yazılan *ayna* ifadesi, yayımlanmış *Dîvân*’da bulumamakta, elimizdeki yazmada açıkça okunmaktadır. Vezin ve anlamın daha doğru olması için eklenmelidir.

51. "leyse fi'd-dâreyini illâ hû" kelâmın zıkr édüp

terk édüp **ğayrı** anuñ tefsîri imlâsındayam (G. 899/2; 135a)

Bir önceki maddede olduğu gibi **ğayrı** ifadesi vezin ve anlamın daha doğru olması bakımından beyte eklenmelidir.

52. **niyâzumdan/niyâz-mend** oluben yâre 'arz-ı hâl étdüm

ki ya'nî luṭf u vefâsın varup su'âl étdüm (G. 974/1; 145b)

Gazelin vezni **mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün**'dür. İlk kelimenin **niyâz-mend** şeklinde yazılması vezne daha uygundur. Anlama bakıldığında da "**muhtaç olup** halimi yâre arz ettim" ifadesinin beytin anlam bütünlüğünü sağladığı görülecektir.

53. 'imâret kıl mu'ammer kıl kâmu kârum müyesser kıl

baña hayruñ muḳadder kıl **kâmu kârum müyesser için/cemâl-i bâ-kemâl için** (G. 985/3; 147a)

Gazelin redifi **cemâl-i bâ-kemâl için**'dür. İkinci mısra sehven ilk mısranın tekrarı şeklinde yazılmış, düzeltilmiştir.

54. 'aceb bilsem **nedür** çâre ḫalâşa in ü âniden

cevâb irdi hüveydâda enîs-i lâ-mekâniden (G. 992/1; 148b)

Gazelin veznine bakıldığında (**mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün**) ilk mısradaki kelime eksikliği anlaşılmaktadır. Anlam olarak da "**çare nedir?**" ifadesindeki soru edatının beyitteki eksikliği ortadadır. Yazmada da var olan bu ifade beyte eklendi.

55. murâdî ṭarf-ı âḫirdür bugün temsil âḫirden

hemân bir söz durur **añla yine** şerḫ-i maḳâliden (G. 993/5; 148b)

Gazelin vezni bir önceki maddedekş beytin vezni ile aynıdır, beytin ikinci mısrasının vezninin düzelmesi için yazmada bulunan **añla yine** ifadeleri beyte eklenmelidir.

56. kenâr-ı ḫavz-ı rütbetde bitüpdür **veche-i/devḫa-i** 'işmet

şemer vèrdi nice dürlü beyâz ü ḫazr ü âlından (G. 995/4; 149a)

Beytin ikinci mısrasında bir nesnenin türlü türlü renklerde meyve verdiği görülmektedir. Bu da beytin ilk mısrasında bir ağacın olmasını gerektirir. Yazmadaki **devḫa: büyük ağaç** ifadesi daha doğrudur.

57. **bize sen zühd ile taḳvâ ile ṭa'n eyleme zâhid**

sana me'vâ gerek biz yâr için urduk cinân terkin (G. 996/4; 149a)

Yayımlanmış *Dîvân*'da gazelin dördüncü beyti, sehven üçüncü beytin tekrarı şeklinde yazılmış, yazmadaki dördüncü beyit yukarıdadır.

58. munderic oldı gelüp cem'inde külli-i beyân/küllî kâ'inât

ol beyânından beyân oldı gelüp cümle 'ayân (G. 1030/2; 153b)

Beytin bütününe bakıldığında "**bütün kâinâtın onun meclisinde gelip toplanması**" anlamı, bu sebeple de **küllî kâ'inât** ifadesi daha uygundur.

59. kıni' ol bir loqmaya aldanma dürlü ni'mete

ey murâdî k'ey muraqqa' el çeküp '**unvân ol/unvândan** (G. 1033/5; 154a)

Gazelin kafiye ve redifi **-ândan'**dır, diğer bütün beyitler bu şekilde biterken makta beytinde sehven '**unvân ol** yazılmıştır, doğrusu beyit üzerinde gösterildi.

60. sırr-ı vahdet şerhini zan eyleme ebrârdan

her ne kim himmet **êderseñ/dilerseñ** istegil muhtârdan (G. 1065/1; 158b)

Gazelin anlam bütünlüğünü sağlamak adına "**himmət edersen mümtaz kimselerden iste**" demek yerine "**himmət dilerseñ mümtaz kimselerden iste**" ifadesi daha doğrudur, yazmada da **dilerseñ** şeklindedir.

61. ğarîb vâkı'a ancak 'acîb pâdişe/hâdişe bu

bilür iken yine benden şorar mu'ammâsın (G. 1147/4; 170b)

[= Şaşırtıcı olay, garip **hâdişe**; (cevabını) bildiği halde muammâsını yalnız benden sorar.]

Beytin anlamına bakıldığında **hâdişe** kelimesi daha doğru bir kullanımdır.

62. hâkîkat-ı ezeli'dür hâkâ'ıkuñ isteyüben/işidüp

şimâh-ı câna nidâ geldi hâlüh isteyüben (G. 1149/; 170b)

İlk mısranın sonunda sehven redif tekrar edilmiş olmalı, anlamın doğru olması için ilk mısradaki **isteyüben**'in **işidüp** ifadesi ile değiştirilmesi gerekmektedir.

63. tâ ki varlık milkine yol(lar) bulan/yol bulasın

olasın tâ anda evtân isteyen (G. 1165/3; 172b)

Yayımlanmış *Dîvân*'da beyti vezne uydurmak ve anlam bütünlüğünü sağlamak adına metin tamerine gidilmiş ve **(lar)** eki ilave edilmiş. Elimizdeki yazmada ise buna gerek kalmayan ve anlama da daha uygun bir kullanım var.

64. her kaçan kavlı eylesem kavlüm baña biñ kavlı eder

bu sebepten şâhib-i kavlı ü **hem** 'irfânam yine (G. 1242/4; 184a)

İkinci mısranın vezne uyabilmesi için bir kapalı heceye ihtiyacı var, yazmada açıkça okunabilen **hem** ifadesi vezni de anlamı da düzeltmektedir.

65. lāle-zāruñ seyrin eyler bāğ-ı dehre aldanan

bize seyr étdür cemālün *şems-i/çeşm-i* hūn-bār üstine (G. 1267/2; 188a)

Beytin anlamına bakıldığında *sevgilinin cemalini seyretmek* ifadesi, **kan saçan bir güneş** değil de **kan saçan bir göz**ü akla getiriyor, yazmada da *çeşm* ifadesi tercih edilmiş, düzeltildi.

66. âb-ı rüyuñ t̄amzurur çün **kibleye/ıaplaya** âb-ı hayât

ıatresinden kâ'inât üzre 'atâ kıldı yine (G. 1268/3; 188b)

Katre, âb-ı rûy, âb-ı hayat, damla ifadeleri, **kibleye** değil de **ıaplaya** tercihinin daha doğru olduğunu göstermektedir.

67. hayât-ı rûhdur **emri** ve ammâ sâ'ati râcih

beıadur ravza-i 'adni hemîn ibkâ éder cümle (G. 1288/2; 190b)

Beytin ilk mısrasının vezne (*mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün*) uyabilmesi ve anlam bütünlüğünün sağlanması için yazmada açıkça okunabilen **emri** ifadesinin beyte eklenmesi gerekmektedir.

68. çü "şadrek" şadrına geçdi ma'anî milkinüñ şahı

anuñ çün vaz' olındı vizri andan bu heyülâdâ (G. 1309/2; 194a)

Beytin *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* veznine uyabilmesi ve anlam bütünlüğünün sağlanması için, beytin başına **çü** ifadesinin getirilmesi gerekmektedir.

69. nidâ-yı **dédi** "fâliku'l-ısbâh" érişe çünki mevtâya

ne kıtludur o dem cânân şalar 'uşşakına sâye(G. 1320/1; 195b)

Beyit, (*mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün*) veznine uymuyor, **dédi** ifadesi beyitten çıkarıldığında vezin düzelmekte ve "**fâliku'l-ısbâh**" **nidâsı ölüye ulaştığında** ifadesi de daha anlaşılır hale gelmektedir.

70. éy murâdî bu kıadar neşr-i cevâhir kılduñ

kim bilür şimdi hazîneñde neler var yine (G. 1332/5; 197a)

Yukarıda makta beyti verilen gazelin ilk dört beytinin tamamında farklı bir okuma yapılmalıdır. Gazelin kafiye ve redifi **âr yine** şeklindedir. Son beyit doğru okunmuştur. Diğer beyitlerin son kelimeleri şu şekilde değiştirilmelidir:

dil-dârına: dil-dâr yine; güftârına: güftâr yine; ağıyârına: ağıyâr yine; tekrârına: tekrâr yine; hüşyârına: hüşyâr yine. Beyitlerin tamamını yazmak yerine yalnızca son kelimeler çalışmaya alındı fakat matla beytini misal olarak alındı ve nesre çevrildi:

ger tülû' éde ne var çehre-i **dil-dârına/dil-dâr yine**

söyleşe 'âşık ile bir nice **güftârına/güftâr yine**

[= *Eğer sevgilinin yüzü yine doğsa, âşık ile yine bir nice sözler söyleşse ne olur?*]

71. 'arş-ı 'azîm **olmuşuz** 'arş-ı mu'allâya biz

himmetümüz bilürüz 'arşı mu'allâ bize (G. 1392/2; 206b)

Gazelin vezni **müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün**'dür. Yazmada açıkça okunan **olmuşuz** ifadesi hem beytin veznini düzeltmekte, hem de beyte anlam vermeyi mümkün kılmaktadır.

72. 'aql u dânişden mücellâ oldı dil âyînesi

kanlu/kutlu oldur kim maḥabbetden bir ola sînesi (G. 1469/1; 217b)

[= *Gönül aynası akıl ve bilgiden temizlendi, uğurlu kimsenin gönlü muhabbetle bütünleşir.*]

Nesre çeviriye bakıldığında **kanlı** değil de **kutlu** ifadesinin daha doğru olduğu görülmektedir.

73. yâ rab ḥayâtuñ ḥaqqı'çün **göster bize didâruñı/maḥz-ı şifâtuñ ḥaqqı'çün**

maḥbûb-ı zâtuñ ḥaqqı'çün göster bize didâruñı (G. 1543/3; 228a)

İlk mısra da sehven redif tekrar edilmiş olmalı, beytin doğru hali yazmadan düzeltildi.

Murâdî Dîvânı'nda Tespit Edilen Okuma Hataları

Yukarıda maddeler halinde sıralanan okuma tekliflerinin yanında, yayımlanmış *Dîvân*'daki bazı harf hataları beyitlerin anlamını bozmaktadır. Çalışmanın hududunu aşmamak adına söz konusu tespitler gazel ve beyit numarası yazılarak önce neşirdeki şekli sonra da padişah nüshası rehberliğinde düzeltilmiş hâli verilerek gösterilmiştir:

G. 27/3: cân-câ; G. 46/2: benüm-benem; G. 66/4: 'ırzınca-'arzınca; G. 89/5: kabini-çalbini; G. 96/1: aña-la-aña; G. 103/3: maḡnüm-maḡmüm; G. 134/4: asâb-azâb; G. 137/2: sesin-sensin; G. 139/5: mâr-mîr; G. 141/2: velâ-velî; G. 145/1: per-tâb-pür-tâb; G. 147/1: bilsen-bilsem; G. 151/1: ama-aña; G. 154/5: 'afvi-'afuvvi; G. 158/5: 'aceb-'acib; G. 184/5: éren-véren; G. 227/2: emân-hemen; G. 291/4: ḥalk-ḥulq; G. 301/2: belki-bil ki; G. 333/2: iḥtiyâc-iḥtiyâr; G. 361/4: gül-gil; G. 411/1: sūr-nūr; G. 416/2: âle çeker-ḥâle çeker; G. 432/4: 'âlemin-'alemin; G. 478/5: dere-derc; G. 500/1: şâm-câm; G. 506/4: ısrâr-esrâr; G. 593/5: bir-dér; G. 606/4: câm-cân; G. 651/1: müsteḥâb-müstecâb; G. 681/5: ḥaqqıyyet: ḥaqqıkat; G. 813/2: meşâil-meşâil; G. 821/3-4: yüdrükü-yüdrükü; mislâl-misâl; G. 915/4: server-şuver; G. 1003/2: fenâlar-kanalar; G. 1012/2: hâtuñ-zâtuñ; G. 1035/3: vüd-cüd; G. 1041/3: pusüle-ḥusüle; pusülüm-ḥusülüm; G. 1051/1: elem-elüm; G. 1148/2: uyüm-'ulüm; G.

1182/2: şanana-şunana; G. 1192/5: bāl-bū; G. 1376/1: aş yanımıza-
āşiyānımıza; Mes. 24/1: mağdūr-mağrūr; Muk. 2/1: yoldaş-ħaldaş; Muk. 34/2:
kim-kem; Muk. 37/1: ince-nice; Müf. 32: kitāb-ħiṭāb.

Murâdî Dîvânı'ndaki Vezin Hataları

Murâdî Dîvânı, TSMK H. 2-2017 numarada kayıtlı nüsha rehberliğinde
incelendiğinde, neşredilen *Dîvân*'da bazı gazellerin vezinlerinin yanlış yazıldığı
tespit edildi:

- kamu 'ālem sañā ḳuldur ḥudāyā
kerimā pādîşāhā reh-nümāyā (G. 74/1; 12b)
Matlalı gazelin vezni yanlış yazılmıştır. Yukardaki beyte bakıldığında
veznin **mef'ülü mefā'ilün fe'ülün** değil de **mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün** olduğu
görülecektir.
- ḥuzūr ister iseñ 'azm-i kēnār ét
bırak dünyāyı terk-i kār u bār ét (G. 204/1; 31a)
matlalı gazelin vezni yanlış yazılmış, **mef'ülü mefā'ilün fe'ülün** değil
mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün olmalıdır.
- ḳaçan kim mevc ura bu baḥr-i ḳudret
dökilür her ṫarafdan dürr-i ḥikmet (G. 206/1; 31a)
matlalı gazelin vezni yanlış yazılmış, **mef'ülü mefā'ilün fe'ülün** değil
mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün olmalıdır.
- ḥayāt-ı cāvidānumdur maḥabbet
benüm vird-i zebānumdur maḥabbet (G. 207/1; 31a)
matlalı gazelin vezni yanlış yazılmış, **mef'ülü mefā'ilün fe'ülün** değil
mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün olmalıdır.
- nihāyet olmaz aña 'ışkı ḳanı bir vaşşāf
nihāyetinde göñül līk dēmedi baña lāf (G. 673/1; 93b)
matlalı gazelin vezni yanlış yazılmış, **mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün**
mefā'ilün değil **mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün** olmalıdır.

Yayımlanmış *Dîvân*'ın 118. gazeli olan ve yazmada da 19a sayfasında
yer alan *rızāñı dilerven ulu ni'met oldur baña/velī baña eyle ne kim ola elyak*
saña matlalı gazel ile onu takip eden üç gazelin vezni yanlış gösterilmiş:
fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül veznine bir **fe'ülün** daha eklenmelidir. Aynı
şekilde *kemāl-i cemālūñ münīr-i cemāl-i kemāl/kemālūñ cemālūñdedür sen*
kemāl-i cemāl matlalı 854. gazel ve onu takip eden üç gazelde de bu vezin
hatası söz konusudur. Yine *cemāl-i ḥabībümde gördüm kemālüm*
yine/kemālinde gördüm anuñ bu cemālūñ yine redifli 1413. gazelde de bu vezin
hatalı yazılmıştır. Bu vezinle alakalı Halûk İpekten şu ifadeleri kullanır:

"Münserih bahsinin bu mu'aşşer denilmesi gereken kalıbı yalnız Murâdî Dîvânî'nda görülmüştür. Bir yanlışlık ya da çarpıcı bir deneme olarak kullanılan bu kalıpla Murâdî 13 gazel ve 1 mesnevî söylemiştir." (İpekten, 2009: 274).

Sonuç

TSMK H. 2-2017 numarada kayıtlı III. Murad'a ait Türkçe *Dîvân* nüshası ile Ahmet Kırkkılıç tarafından neşri yapılan *Murâdî Dîvânı* karşılaştırıldığında bazı nüsha farklılıkları tespit edildi. Buna göre yazım hatası olarak değerlendirilen noktaların dışında 80 beyitte yeni okuma teklifleri sunuldu. Bu yeni okuma tekliflerinin sunulmasında gerekli görülen beyitler nesre çevrilerek açıklama yapıldı. Tenkitli metinde bazı ifadelerin düzeltilmesinin gerekli görüldüğü yerlerde ve metne eklenmesi ya da metinden çıkarılması teklif edilen bazı ifadelerde vezin belirleyici oldu. Ayrıca vezni hatalı gösterilen 14 gazelin vezni tespit edildi. *Dîvân*'da olmayan bazı beyit ve mısralar eldeki nüsha üzerinde tespit edilerek çalışmaya dahil edildi. Bununla beraber sehven hatalı yazılarak beytin anlamının bozulduğu 50 ifade, elimizdeki nüshanın rehberliğinde düzeltilerek çalışmanın sonuna ayrı bir başlık altında eklendi. *Murâdî Dîvânı* okunduğunda ve beyitlerinin anlamları üzerine düşünüldüğünde karşımıza çıkacak muhtemel zorlukların giderilmesinde bu çalışmanın katkı sağlayacağını ümit ediyorum.

Kaynakça

- III. Murâd. *Dîvân-ı Murâd*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi, H. 2-2107.
- Ak, Mahmud. "Derviş Paşa, Bosnevî" *TDV İslâm Ansiklopedisi* C. 9, s. 196-197. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Alvan, Türkan. *Sultan Murâd-ı Sâlis'in Dünyası: Mektupları ve Rüyaları Işığında Bir Derviş Padişah*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.
- Ayverdi, İlhan. *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2006.
- Çağman, Filiz. *Seçme Makaleler*. İstanbul: Nakkaş Tezyini Sanatlar Merkezi Yayınları, 2023.
- Çığ, Kemal. *Türk Kitap Kapları*. İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi, 1971.
- Dağlar, Abdülkadir. "Şerhin Şiir Hâli: Sultan Murâdî Dîvânı'nda Şerh Nazariyatı". *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan Özel Sayısı, Aralık 2018: 504-527.
- Felek, Özgen. *Kitâbü'l-Menâmât: Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî. *Kur'ân-ı Kerîm ve Me'âli*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1958.

- İpekten, Haluk. *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1999.
- Kırkılıç, Ahmet. *Murâdî Dîvânı*. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Kütükoğlu, Bekir. "Murad III." *TDV İslâm Ansiklopedisi* C. 31, s. 171-176. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Öztürk, Uğur. *III. Murad Dönemi Yazılı Kültürü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2022.
- Öztürk, Uğur - Arı, Osman Sacid. "Şiire anlam katmak: Sultan III. Murad'ın şiirlerine yapılan şerhler ve Derviş Mehmed'in tasavvufî şerhi". *Cemal Aksu Armağanı*. ed. M. Yılmaz-A. Aksu. 847-930. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay, 2020.
- Redhouse, Sir James W., *A Turkish And English Lexicon/ Kitâb-ı Ma'ânî-i Lehce*, Constantinople 1890.